

Skillful Switch

פרשת ויחי תשפ"ו

GENESIS

PARASHAS VAYECHI

48 / 12-20

2

¹² Joseph then removed them from his knees and he prostrated himself with his face toward the ground.

¹³ Joseph took the two of them — Ephraim with his right [hand], to Israel's left, and Manasseh with his left, to Israel's right — and he drew close to him. ¹⁴ But Israel extended his right hand and laid it on Ephraim's head though he was the younger and his left hand on Manasseh's head. He maneuvered his hands, for Manasseh was the firstborn. ¹⁵ He blessed Joseph and he said, "O God before Whom my forefathers Abraham and Isaac walked — God Who shepherds me from my inception until this day: ¹⁶ May the angel who redeems me from all evil bless the lads, and may my name be declared upon them, and the names of my forefathers Abraham and Isaac, and may they proliferate abundantly like fish within the land."

¹⁷ Joseph saw that his father was placing his right hand on Ephraim's head and it displeased him; so he supported his father's hand to remove it from upon Ephraim's head to Manasseh's head. ¹⁸ And Joseph said to his father, "Not so, Father, for this is the firstborn; place your right hand on his head."

¹⁹ But his father refused, saying, "I know, my son, I know; he too will become a people, and he too will become great; yet his younger brother shall become greater than he, and his offspring [s fame] will fill the nations." ²⁰ So he blessed them that day, saying, "By you shall Israel

19. ידעתי בני ידעתי — I know, my son, I know that he is the firstborn (Rashi). According to the Midrash, Jacob repeated the expression to imply that he knew many things of which Joseph was unaware, and if he chose to give the primary blessing to Ephraim, it was for good and sufficient reason.

Haamek Davar explains that Ephraim's pre-eminence was not the result of Jacob's blessing. Rather, it was because Ephraim was destined for more greatness that he required a more intensive blessing, for prominent people need a blessing to carry out their mission successfully. Not Jacob's blessing, but Ephraim's upbringing was the source of his future greatness, for Ephraim spent his life studying Torah with Jacob (see Rashi to 48:1), while Manasseh was Joseph's assistant in governing the country. Thus, Ephraim's accomplishments in Torah study earned him the primary blessing. This contrasts with the experience of the tribes of Issachar and Zebulun. Although Issachar was the tribe that excelled in Torah scholarship while Zebulun was a merchant tribe, Jacob gave precedence to Zebulun (49:13), because Issachar's spiritual growth was made possible only because Zebulun shared his wealth with the scholars of Issachar.

3

ר' Fradon He Parsha (3)

מרדכי

ויחי

ברכת

תקו 4

OSEF BROUGHT HIS TWO SONS, MENASHEH AND Ephraim, to his father Yaakov for a final berachah.

In Judaism, the right hand is more prestigious than the left. Yosef therefore placed his firstborn, Menasheh, at Yaakov's right, and his younger son Ephraim at Yaakov's left. But when Yaakov was ready to bless them, he crossed his arms and placed his right hand on Ephraim's head and his left hand on Menasheh's head.

When Yosef protested that as the firstborn, Menasheh deserves to have Yaakov's right hand placed on him, Yaakov answered, "I know, my son, I know; he too will become a people, and he too will become great. But his younger brother shall become greater than he" (48:19).

✱ This begs an obvious question. If Yaakov wanted to place his right hand on Ephraim, why did he have to execute this awkward maneuver, crossing one hand over the other? Why didn't he just ask his two grandchildren to switch places?

כל הפרשה של ברכות אפרים ומנשה, עלומה וסתומה. מה מקום יש, לכאורה, להקדיש פסוקים שלמים, המתארים תנוחות ידיו של יעקב אבינו?

מדוע איכפת היה לו כל כך ליוסף, אם יניח יעקב ידו הימנית על ראש מנשה הבכור, או על ראש אפרים הצעיר? איך הרהיב יוסף עוז, להזיז את ידיו של יעקב? מדוע התעקש יעקב?

מה באה התורה ללמדנו? מה הוראה או הדרכה יש לנו לעתיד? ובעיקר, מה היה באמת שיקולו של יעקב, כפי שבא הדבר לידי ביטוי בפסוקי החומש?

☆ ☆ ☆

מלמדים אותנו כאן יסודות של השקפה, של מחשבה, ותורה עצומה של הדרכה.

5 קריאת ספר וואסער (3)

יש להעיר מה איכפת היה איזה יד הניח על אפרים ומנשה, הלא העיקר הוא הברכה כדרך אותם ובאיזה יד שתהיה הלא חלה הברכה. הביאור הוא, הברכה חלה ע"י תקשורת המברך והמתברך וע"י נתינת ידו עליו נוצר קשר ביניהם, הקשר והשפעה על יד ימין חזק יותר מיד שמאל. זהו מה שאמר יוסף לאביו כי זה הוא הבכור וצריך לתת יד ימינו עליו כדי שיתברך ביתו עזו.

7

הח"ח וצ"ל היה רגיל להשיב לבאים אצלו לבקש ברכות: מרי דאברהם! מה רבו הברכות ללומד פרק אחד במשניות! ומה אתם באים אצלי?! ודאי כי הח"ח וצ"ל לא היה ח"ו מונע טוב מבעליו, אלא הבקורת שלו היה עליהם על סברם כי ברכה מאיש צדיק תפועל יותר מלימוד התורה, והרי היא הלא מקור הברכה, ברכות לא נמצאות ב"קופסאות" של צדיקים לחלקם לכל הבא אחריהם, לברכה צריכים להיות מותאמים לה, ומי הוא זה היועצ את הסדר והמהלך של ברכה?

הנה אחרי שבסדר הברכה צריך להיות כי הבכור יהיה מיומן לברכה, הנה לא שייך להפוך בזה, כי מצד סוד הברכה לא תבוא בדרכים אחרים, ויוסף שסבר כי מנשה הוא הבכור, הוא הקודם והוא המיומן לברכה, הנה ודאי הרע לו על המעשה, ולא משום כדי להחשיב את הבכור, ושלא לתת את הצעיר לפני הבכור ממנו, אלא משום שלדעתו לא תחול הברכה בשום אופן על בניו עכשיו אחרי כי הופרע סדרה ובוטל מהלכה, וע"כ ביקש שים ימינך על ראשו, וברכם מראש עוד פעם, וע"ז היא שבאה תשובתו של יעקב, כי לא טעה כלום, אלא ידע

רעד דעת ביאורים תורה

5 ירחם ה' אלהי נחמן

וכיון שהוא הבכור מיומן לברכה. ולהלן: וירא יוסף וגו' וירע בעיניו וגו' כי זה הבכור שים ימינך על ראשו, וימאן אביו ויאמר ידעתי בני ידעתי וגו'. ובאמת יש כאן שאלה, כי מה היתה תשובתו של יעקב ידעתי בני ידעתי, הלא זה הוא אשר הרע לו ליוסף, כי אחרי שמנשה הוא הבכור, והבכור הוא הצריך להיות מיומן לברכה, ועל כן רצה שיברך את מנשה על ימינו, ומה יתן לו תשובתו ידעתי בני ידעתי.

מהה תראה כי לא כפי שרגיל אצלנו שהולכים אצל "איש צדיק" לבקש ממנו "ברכה", וחשוב כי האיש הצדיק ודאי יש לו "קופסה" מלאה ברכות, ומבקש הוא ממנו שיתן לו אחת מהם, לא כן הוא הדבר, גם לברכות יש מהלך וסדר, רק זה המוכן והמותאם לזאת הברכה, רק אליו הברכה תגיע, אבל בשום אופן לא ישיגנה זה שאינו ראוי לה, ולא תחול על זה שאינו מותאם לה. (ועיי' דח"מ א' מאמר קג).

For a blessing to be effective, he writes, it is not sufficient that he who bestows the blessing should deserve the fulfillment of his blessing. The person blessed must himself firmly believe in the blessing. Hence, the very fact that Joseph thought his father's blessing was not valid because he had unintentionally confused the two sons, invalidated the blessing. Accordingly, Jacob had to bless them afresh, after making it clear to Joseph that he knew what he was doing.

11

נמצא א"כ, כי הברכה אינה חלוקת ברכות אלא היא בחינה של בקשה להשי"ת שיתן את כל הסיוע, ובפרט ברכת יעקב "אקרא לאלוקים עליון", שהשי"ת יתן לו את כח הברכה לזרועו שימשיכו את התפקידים שלו בעבודת ה'. והשי"ת גמר על ידו - "לא לאל גומר עליו", כלומר קיבל את בקשתו, כיון שיודע שהצדיק הוא ישמור על הפקדון של הברכה רק לשם שמים, לא ינצל את הברכה לשם מגמות אישיות אלא לתועלת כללים לעבודת ה', להמשיך את עבודת האבות³. וכפי גודל מידת הדביקות של הצדיק בהקב"ה, כך באותה מידה הוא יכול לברך את הבנים ולקבל עבורם את השפע מהשי"ת.

השפעת דביקות בין המברך למתברך

12

אמנם כדי שתיווצר המשכיות בין האב לבן, צריך שיהיה גם מצב של דבקות בן האב לבן, עד כמה שהאב מרגיש יותר קרוב לבן וקשר יותר חזק, באותה מידה חלה עליו עוצמת השפעת הברכה ביותר. וכך מבאר הספורנו את הפסוק "ועניני ישראל כבדו מזונך לא יוכל לראות ויגש אותם אליו וישק להם ויחבק להם" (שם מה, טז). וכי זו פעם ראשונה שנפגש יוסף עם נכדיו - מנשה ואפרים, וכי זה כ"כ חשוב עניין החיבוק והנשיקה שהתורה מציינת אותו?

הנשיקה והחיבוק זה לא היה ביטוי לגילויי אהבה וחביבה של סבא לנכדיו, אלא במעשה זה היה כולו עבודת ה', וכמש"כ הספורנו: "וישק להם ויחבק להם כדי שתדבק נפשם בהם ותחול עליהם ברכתו", כדי שהשפעת הברכה תחול עליהם צריך לכך הקדמה של דביקות בין יעקב לנכדיו. וכפי כמה שיש דביקות נפש בין המברך למתברך, כך הברכה חלה ביותר, כדי לתת המשך לעבודת ה' שלו לנכדיו.

13

אך יש להבין, האם יעקב לא היה יכול לברך את אפרים יותר ממנשה בלי שישכח את ידי, הרי לא נתן להם ברכה יותר גדולה בביטוי המילולי, כי הרי ביו"ב ברכה אחת לשניהם "ויברכם ביום ההוא לאמר ישמך אלוהים כאפרים ומנשה", העדיפות של אפרים התבטא בזה ששם את יד ימינו על ראש אפרים, וכי היד מברכת הרי המחשבה והדעת היא מברכת, וגם אם במילים הברכה היה שוה, מ"מ במחשבה חשב ברכה יותר לאפרים, א"כ מדוע הקפיד דוקא שהברכה תחול באופן ששכל ידו.

מבאר הספורנו (מה, יח) "כי זה הבכור שים ימינו על ראשו, כי אמנם הסמיכה ביד תכנין הנפש אל מה שנשמך עליו מה הענין שהמברך סומך את ידו על ראש המתברך, כי הסמיכה ביד גורמת שתכנין הנפש אל מה שנשמך עליו, כענין ויסמוך את ידי עליו כפי שכתוב אצל משה שסמך את יהושע "וסמכת את ידך עליו" (במדבר כז, טז), ה' אמר לו יד אחד ומשה שם שתי ידי על יהושע - "ויסמוך את ידי", כדי שהברכה תהיה יותר גדולה, וכמש"כ רש"י (שם, כג) "והוא עשה בשתי ידי ועשאו ככלי מלא וגדוש ומלאו חכמתו בעין יפה", ובה הימין חזק מכח השמאל ותכנין יותר סמיכת הימין אל הימין ממה שתכנין אותה סמיכ' השמאל אל השמאל".

סיבת השאלה היא, מפני שאנו סבורים שברכה פירושה, שנגשים אל אדם גדול ומבקשים ממנו ברכה, להצליח בתורה ויר"ש - והוא פותח את ה"מזוודה" ומחלק ברכות. עלינו לדעת שברכה טעונה כלי וכלי כלי אין זוכים לברכה! וכן רואים בפרשה זו, שבשעה שיעקב שם יד ימינו על ראש אפרים ואת שמאלו על ראש מנשה, אמר לו יוסף (שם מה, יח): "לא כן אביו! כי זה הבכור, שים ימינו על ראשו! מה עונה לו יעקב? "וימאן אביו ויאמר: ידעתי בני ידעתי, גם הוא יהי' עם וגם הוא יגדל, ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהי' מלא הגויים" (יט). לכאורה, מה תשובה היא זו? בקשת יוסף היתה, שיעקב יתן למנשה ברכה גדולה, מכיון שהוא הבכור, לכן רצה שזרעו של מנשה יהי' מלא הגויים ולא זרעו של אפרים!

יעקב גילה לו שברכה זקוקה לכלי ואי אפשר למלא בכלי יותר מיכולת הקיבול שלו. כלי הקבול הרוחניים של אפרים היו יותר גדולים מאלו של מנשה, ממילא הברכה המיועדת לאפרים יותר גדולה מזו של מנשה. גם הוא יהי' לעם וגם הוא יגדל ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהי' מלא הגויים.

שפתי חיים

5 (סו' א)

תקוב 10

ברכה תפילה ובקשה לנתינת כלים לעבודת ה'

מהות הברכה אינו חלוקת שפע וחלקים, אלא נתינת כלים וסיוע לכל אחד במילוי חלקו ותפקידו בעבודת ה'. אמנם יש להוסיף ולהסביר מהו כח הברכה שאבא מברך את בנ.

חז"ל אמרו (תנחומא ח) "אקרא לאלהים עליון מדבר ביעקב בשעה שנכנסו בניו ברכין התחיל מחלק להן פרוקפאות [כבוד] - היינו שהעמיד כ"א על חלקו ותפקידו ומעלתו, וזהו כבודו ומנין שהסכים הקב"ה עמו את מוצא כל ברכה וברכה שברך יעקב את השבט כך ברכין משה שהסכים הקב"ה עמו על כל ברכה וברכה אימתי בשעה שהיה מסתלק מן העולם הוי ויקרא יעקב אל בניו האספו ואגידה לכם". אותה ברכה שבירך יעקב ביו"ב גם משה קודם מותו, משרע"ה היה במדרגה ששכינה מדברת מתוך גרונו דבקות גמורה בהשי"ת, והסכמתו לברכות היא הסכמת השכינה.

חז"ל הדגישו שיעקב בירך את בניו קודם הסתלקותו מהעולם. קודם הסתלקותו של אדם הוא עולה ומתעלה במדרגתו, אמנם "כי לא יראני האדם וחיו", אך זה שדבוק בהשי"ת כדוגמת יעקב איש תם שצורתו היתה חקוקה בכסא הכבוד, כלומר שהיה דבוק בכסא הכבוד, לשיא מדרגת הדביקות הגיע בעת מיתתו כשהנשמה עמדה להתרחק מהגוף, שגם אז אמרו חז"ל (עי' רש"י בראשית מט, לג) שיעקב אבינו לא מת שהרי כתוב אצלו "ויגיע", גופו היה כל כך זך וטהור שלא היה צריך לעבור בחינה של מיתה כדרך כל העולם, ובכל זאת כל עוד שהיה קשור עם גופו לא הגיע עדיין לידי שלימותו, ורק קודם מיתתו בעת פרידת הנשמה מהגוף התעלה במדרגתו הרוחנית, שהיה יכול לחלק ברכות לבניו, ולקבוע את עתיד כלל ישראל מתוך דבקות אל ה'.

חלוקת הברכות זה לא כחלוקת ירושה, וכדרכו של אב שאוהב לאחד יותר מהשני, מעדיף בן אחד על פני בן אחר, חלוקת הברכות היתה עבודת ה', שנתן לכל אחד את מלוא האפשרויות והכלים שיוכל לעבוד את השי"ת, כיון שתפקיד הבן להמשיך את עבודת ה' של האב, אז צריך להושיט לו את כל הסיוע בכך שיוכל להמשיך את עבודת האבות.

כשיש מגע יד על המתכרך אז תכוין יותר הנפש. וכי מה הענין בזה בנתינת יד, והרי משה רבינו בירך את יהושע אם רצונות נפשו, אלא מלבד שיתוף החלקים הנפשים צריך לשתף גם את הגוף, ויש הבדל בשיתוף הגוף אם מברך ביד אחד או שתי ידים, כשיש יותר קירוב הגוף זה ג"כ מבטא יותר קירוב הנפש, אם יש קירוב הנפש מלא צריך גם מבחינת הגוף קירוב הגוף מלא בשתי ידים, ואפילו הפרש קטן בין יד ימין ליד שמאל, שכן הימין חזק יותר מכח השמאל, גם זה קובע את עוצמת הברכה, כיון שהנחת יד ימין משפיעה יותר ומבטא ביטוי יותר לכוחות הנפש, והיא יותר חזקה.

ודאי שמלבד פעולת הגוף סמיכות הדעת של יעקב היתה יותר גדולה אצל אפרים מכיון שראה שצריך לתת לו חלק יותר גדול, אבל כדי ליצור את סמיכות הדעת היה צריך לעשות פעולה של שכל ידיו, לשים את יד ימין על ראש אפרים.

התרגום מפרש: "אחכמון יהוה" הידים של יעקב היו חכמות, הם הבינו איך לעשות, גם יעקב אבינו קודם הסתלקותו כשהיה יותר קרוב אל הרוחניות, ידיו הבינו שחלות הברכה חלה יותר ביד ימין מיד שמאל⁵.

15 שני 5 חלקי (2) שיעורי חומש

למה לא כתוב בפשוטות שיעקב החליף את ידיו, איזה "חכמה" טמונה בזה שהחליף בינו. אלא וזה חכמה שנעלמה מאתנו.

אילו היינו בני אדם גדולים היתה לנו עבודה חדשה לגמרי - עבודת האברים, ללמד את אברינו לעשות רק מה שמוטל עליהם בטבעם. וכך אמרו חז"ל (ויקרא רבה לה, א) על דוד המלך: "ואשיבה רגלי אל עדותיך" - אמר דוד, רבש"ע בכל יום ויום הייתי מחשב ואומר למקום פלוני אני הולך, והיו רגלי מביאות אותי לבתי כנסיות ולבתי מדרשות. היינו מפני שדוד המלך ע"ה קידש את אבריו שיעשו כפי טבעם.

חז"ל (מכות כג, ב) משווים את רמ"ח אברי הגוף לרמ"ח מצוות עשה, ושס"ה גידים שס"ה מצוות לא תעשה, וע"י עשיית המצוות זוכים לשלימות האברים. ב"ספר רדים" מונה את התרי"ג מצוות כפי אברי הגוף - איזה מצוות מכוונות באצבעות, יד, ברגל, בראש וכו'.

אנו רק מרגישים צורך בטהרת המחשבה, אין לנו ידיעה על שלימות האברים. אולם אמת היא שצריך שלימות בכל אבר ואבר שבגוף. המשגיח ז"ל היה אומר שהחסרון מי שמדבר לשון הרע הוא בעצם הלשון שלו - "א שלעכטער צונג" (לשון רעה), ואחד אינו מדבר לשון הרע, הלשון עצמו שלם. עבודתנו צריכה להתפס באברים ובגוף שלנו.

וזה המהלך ב"נשמת כל חי": "אילו פינו מלא שירה כים, ולשונו רנה כהמון גליו, שפתותינו שבה כמרחבי רקיע, ועינינו מאירות כשמש וכירח, וידינו פרושות כנשרי מים, ורגלינו קלות כאילות, אין אנחנו מספיקים להודות לך". יש כאן הבנה האברים עצמם מודים. "וכל קרב וכליות יזמרו לשמך", המשגיח ז"ל היה אומר ה"קישקעס" (המעיים) צריכים להודות לה'. כיצד יכולים המעיים להודות לה'?

אצלנו הגוף הוא לגמרי הפקר, אין לנו שום ביקורת על התנועות שלנו. אדם הולך ורוב וזורק את ידיו ורגליו, ואפילו בתפילה הוא זורק את ידיו, ומי מדבר על שמירת יציגים. המשגיח ז"ל סיפר שהענינים של הסבא מקלם ז"ל היו כתקועים במסמרים, א אף פעם לא הויזם, אם היה צריך להסתכל הצידה הוא הויז את כל ראשו, אבל ת עינו הוא לא הויז. ואנו ראינו זאת אצל המשגיח ז"ל, איך כל תנועה שלו היתה עם ושה. וזהו קדושת הגוף. לנו אין כל מושג בחכמת האברים, כי כל גופנו הוא הפקר⁵.

אצל יעקב אבינו הידים היו חכמות, ידו הימנית הלכה לאפרים, וידו השמאלית לכה למנשה.

אדמו"ר סבא זצ"ל היה אומר, רש"י מפרש המקרא שלפנינו שכל את ידיו כתרומתו אחכמיון בשכל וחכמה, יעקב הגיע לידי מדרגה שכל אבר ואבר שבו גלם את החכמה האלקית שניתנה באדם, מדרכו של עולם שהמוח והלב הם כלי החכמה של האדם, ואילו אצל יעקב אבינו כל אבר ואבר שלו היה מתחכם, הידים בשכל וחכמה שהיתה בהן היו משכילות מעצמן על ראשו של מי לנוח, הימנית על ראשו של אפרים והשמאלית על ראש מנשה, ולפי דרכנו נבין שכיון שידינו של יעקב הגיעו למדרגה כזו, ממילא מוכן על שום

~

18 ברכת ייחי מרדכי תקז

5 אצתי (2)

מלמדים אותנו, כי כל תנוחה של אבר כל שהוא, אסור שתהיה בלתי מחושבת. אם יש ביד ימין, חשיבות יתר מיד שמאל, כאשר בא הדבר לידי ביטוי בהלכה (שו"ע אורח סימן קפג ס"ד) לענין החזקת החפץ שמברכים עליו ביד ימין וכדו', צריכה היד להיות מופנית אל הראוי לה. אם קיים משהו או משהו, המוערך והמוכר במעלת יתר, לא יתכן לשלוח אליו את היד הפחות חשובה.

אין זה דבר של מה בכך. זהו יסוד עצום.

רגליו או ידיו או עיניו של יעקב, אינן מושטות או מופנות מאלוהיו. הן מכוונות ומתוכננות. כל פסיעה, כל הושטת יד, כל הפניית ראש, כל הרמת ריסי עיניים, כל זה, תמיד, מכוון, מתוכנן, מחושב ומבוצע בהתאם לכל אלו.

יעקב אינו הולך. יעקב נושא את רגליו (בראשית כט, א). יעקב אינו רואה... יעקב נושא את עיניו (שם לג, א).

הכוונה היא, כי מתייחסים לפעולות אלמנטריות אלו, כאל מבצע מתוכנן מראש, ואשר לא תעשה ללא החלטה, כי ראוייה הרגל לפסוע, היד להיות מושטת, והעין להיות מסתכלת.

כשאמר משה רבינו "אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה, מדוע לא יבער הסנה" (שמות ג, ג), נחלקים בזה ר' יוחנן ורש"י לקיים (וילק"ש שמות, קס"ט). אחד אומר שלוש פסיעות פסע, והשני אומר צווארו עיקם...

היתה התלבטות קשה, האם להפנות את הראש אם לאו.

והוחלט, כי ראוי הוא הסנה להפניית ראש...

וכשיוסף ראה את ידיו של יעקב מושטות, ידע כי הכל מתוכנן ומחושב, עד לדקדוק העצום. ולכן היה בטוח כי ישנה כאן טעות בהערכה. שהרי לפי נטיית ידיו של יעקב, חוץ אפרים יותר ממנשה, והלא מנשה הבכור...

ויעקב הודה לו, כי צודק יוסף. כך אמנם יש להתנהג.

אלא שאפרים מוערך יותר ממנשה, אמנם מנשה בכור. מנשה חשוב יותר מצד בכורתו, ואף על פי כן אפרים מוערך יותר. וכל כך למה?

☆☆☆

ללמד, כי ההערכה האמיתית צריכה להיות מופנית אל עבר הגשמת היעוד. זה שמתקרב יותר אל עבר שלימות עצמו, זהו אשר יהיה מוערך יותר.

19 The Call of the Torch - R' Yitzhak (2A)

And laid it on Ephraim's head. Not only is the hand the organ par excellence for carrying out what the human brain dictates, but it is also through the hands that the Holy Spirit is transmitted at the time of ordination (Numbers 27:18), of consecration (Leviticus 1:4), and of blessing (ibid. 9:22). These direct links between the Spirit and the hands enable us to understand Onkelos' translation of the words שכל את ידיו: שכל, being derived from שכל, intelligence, and not from סכל, folly, as R' Yitzhak Arama had emphasized in Akeidas Yitzhak.

Right and Left

We note that the greater stature of Efrayim relative to that of Menasheh is reflected in the fact that he received his blessing with the right hand of Yaakov. Presumably, the significance of this is that the right hand is naturally stronger and more prominent than the left; it is therefore appropriate that it should go to the son who will himself be more prominent. However, the *Meshech Chochmah* explains the significance of Yaakov's right and left hands on an entirely different level.¹

He begins by referring to an explanation of R' Yehonasan Eybeshutz² regarding a verse in *Tehillim* we say regularly, which reads as follows:³

יָפֵל מִצֶּדֶד אֶלֶף וְרִבְבָּה מִיְמִינָה

A thousand shall fall at your side and a myriad at your right.

We infer from the fact that the second phrase in the verse refers explicitly to "your right" that "your side" mentioned in the first phrase refers to the left side. This asymmetrical method of phraseology is somewhat puzzling. Why is the right side referred to as "your right" and the left side as "your side"? Are the right and the left not both "sides"?

R' Eybeshutz explains that the difference between the right and left is not merely that one is stronger; rather, they refer to two completely different levels of Divine supervision:

- The left side represents a person who is guided within the bounds of nature. This is why it is referred to as "your side," for it relates to a realm that is "closer at hand" to human existence and experience.
- The "right hand" represents a qualitative shift to a level of Divine supervision that transcends the bounds of nature.

This shift is reflected in the abovementioned verse in *Tehillim*. In terms of "your [left] side," success is expressed by the felling of a thousand of your foes. By contrast, the number of those who will fall from your "right side" is not merely more than a thousand, it is an entirely new order—a myriad—for the right side itself represents a different order of Divine supervision.

22

Torah and Prayer

The *Meshech Chochmah*⁴ notes that the above idea regarding the distinction between right and left can be perceived clearly in the verse in *Sefer Yeshayah*, which states:⁵

אֶרֶץ יִסְדָּה אֶרֶץ וְיָמִינִי טָפְחָה שָׁמַיִם.

My hand has established the earth, and My right hand had measured out the heavens.

Here, too, we see that the creation of the earth, i.e., the temporal realm, is associated with Hashem's left hand,⁶ while that of the transcendent heavenly realm is attributed to His right hand.

Building on the foundations of this idea, the *Meshech Chochmah* explains that the two sides of right and left are reflected in the two areas of Torah and *tefillah* respectively. *Tefillah* is concerned primarily with connecting with Hashem and asking for health, sustenance, and success in matters of this world. It is for this reason *tefillah* has set times, for it represents a connection with Hashem within the realm of this world, which is governed by time. By contrast, Torah has no set time. It is an ongoing mitzvah whenever possible because it connects a person with Hashem's wisdom—and through that to a level beyond this world, and hence beyond time. Thus we find that *tefillah* is referred to by Chazal as "*chayei shaah*,"⁷ which we translate as "temporal life," but which the

כך אמר יעקב, בברכו את אפרים: "ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו, וזרעו יהיה מלא הגוים." ומסביר רש"י: "שעתיד יהושע לצאת ממנו, שינחיל את הארץ וילמד תורה לישראל." גם הביטוי "מלא הגוים" אינו במובן של כמות, אלא של איכות: "כל העולם יתמלא בצאת שמעו ושמו, כשיעמיד חמה בגבעון וירח בעמק אילון".

מנשה, לעומת זאת, נתברך בריבוי הכמות. ואכן כך היה: בפרשת במדבר, בצאתם ממצרים נמנו על שבת אפרים ארבעים אלף, ועל מנשה שלשים ושנים בלבד. ואילו בפרשת פנחס, לפני כניסתם לארץ, מוצאים אנו יחס הפוך: למנשה חמשים ושנים אלף, ולאפרים שלשים ושנים אלף בלבד! ברור, שאין זו ברכה גשמית גרידא. ככל שירבו בני השבט, יתרבו גם לומדי התורה ואנשי המעשה שבהם. אלא שבמקום השפעתו של היחיד המורם מעם, גדול הדור, באה כאן השפעת הרבים, שבכחם גם הם לתרום את חלקם בבניית דמותו הרוחנית של העם.

ולכן שם יעקב את ידו הימנית על ראש אפרים. דרך ה"ימין" הוא דרך ההנהגה העל-טבעית, הנסית. דרך ה"שמאל" הוא דרך ההנהגה העוברת בצינורות הטבע. רק אפרים, שממנו יצא יהושע, היה בכוחו להיות צינור להנהגה הנסית, ואילו מנשה, שכוחו היה בריבוי הכמות, תואמת לו דרך ההנהגה הטבעית דוקא.

אין כאן עדיפות, אלא הבנת והבחנת השוני... יעקב הניח את שמאלו מעל ימינו, כדי להראות ששניהם שווים הם בעיניו. כשבירך את אפרים לפני מנשה, לא העדיף אותו בחשיבות. הסיבה היתה אחרת: ברכתו של אפרים מזומנת היתה מיד; כדי להגיע לריבוי האיכות לא היה דרוש זמן. ברכת מנשה, לעומת זאת, לא יכלה להתקיים אלא כעבור זמן רב, כשהריבוי הטבעי יתן את תוצאותיו. ולכן בירך אותם ביחד ברכה שוה: "ויקרא בהם שמי ושם אבותי, אברהם ויצחק, וידגו לרוב בקרב בארץ".

(עי"פ מלבי"ם)

23

Meshech Chochmah explains literally to mean "the life of time," for it is involved in attaining Divine blessing and life in this world, which is governed by time. By contrast, Torah is referred to as "*chayei olam*,"⁹ the life of the universe, for it involves connecting to the Divine life force that sustains creation from the highest levels of existence, even those that transcend this world.

With this in mind, he explains a somewhat cryptic comment of Chazal regarding the Torah's description of the splitting of the Red Sea:¹⁰

והמים להם חומה מימין ומשמאל.

And the water was a wall for them, on their right and on their left.

Commenting on this verse, the *Sifrei* explains:¹¹

- "On their right"—this refers to Torah.
- "And on their left"—this refers to *tefillah*.

Based on our discussion, we understand that Chazal's mention of Torah and *tefillah* as explaining the walls on the right and the left reflect the two different planes of Divine connection they enable and develop.

24

Yehoshua and Gideon

Coming back to Yaakov's berachos to Efrayim and Menasheh, we can now appreciate anew the significance of the way Yaakov arranged his hands. The success of the two tribes of Efrayim and Menasheh is reflected and embodied by two great personalities that emerged from them: Yehoshua from Efrayim and Gideon from Menasheh. When we consider the success of these two individuals, we will see that Yehoshua's military victories did not merely exceed those of Gideon, but they partook of a completely higher order. Gideon's battle against the Midianites was enhanced by his ingenuity and blessed with success due to Divine supervision.¹² Ultimately, however, it took the form of a battle in temporal military terms. Yehoshua, on the other hand, was able to conduct his battles in a way that transcended temporal means, as expressed by his calling on the sun and the moon to cease their movement in order to allow him to conclude the fighting.¹³

What are the implications of all this? In reality, with these actions and words, Yaakov was endorsing his grandsons' *essential* worthiness to receive the blessing, even though his decision to bless them through Yosef remained unchanged. Yosef, on the other hand, saw the direct contact with his sons and Yaakov's ensuing words as an indication that he had reconsidered and was prepared to bless them directly! For this reason, verse 12 states that "Yosef released his sons from between his knees and bowed down to the ground." We asked, what was the meaning of this bowing? The answer, says the *Alshich*, is that one bows down upon hearing good tidings.⁴ In Yosef's understanding, he had just heard exceptionally good tidings—that his sons would be blessed directly by Yaakov!

In reality, however, Yaakov's fundamental position had not changed. The grandsons would receive his blessing, but it would take place through Yosef. The most immediate implications of this question relate to how the sons should be positioned in order to receive the blessing—which brings us to the question of right and left.

THE FIELD OF BLESSING

When it comes to the positioning of Yosef's sons to receive the blessing, two issues need to be considered:

- Which son should receive the right side?
- With reference to whom should the "right" and "left" side be determined?

Regarding the latter question, if the blessing will be given directly from Yaakov, then it will be his right and left side that are significant. However, if the blessing will be delivered through Yosef, then his right and left will be the ones to consider.

In terms of the above, we can appreciate that Yosef's understanding differed from that of Yaakov with regards to both of these questions:

- He felt that Menasheh should receive the right side.
- He thought that the blessing would come directly from Yaakov.

Accordingly, he positioned his sons with Menasheh at Yaakov's right side and Ephraim at Yaakov's left. What is most fascinating is that through acting on these two premises together, he effectively positioned his sons exactly where they needed to be in terms of Yaakov's plans:

- Placing Ephraim at Yaakov's left side meant that he was placed at Yosef's right side.
- Likewise, placing Menasheh at Yaakov's right side meant that he was at Yosef's left side.

32 This is why the verse describes the positioning of the sons not only in terms of Yaakov's right and left, but also in terms of Yosef's, for in fact, it was the latter's "coordinates" which would be definitive for the way the

blessing was delivered. Additionally, we now understand why Yaakov crossed over his hands to give the right to Ephraim, and did not ask his grandsons to change places. For in reality, they were exactly where they needed to be—with Ephraim at Yosef's right and Menasheh at his left. All Yaakov now needed to do was to align his right and left hands with the corresponding sides of Yosef—which he did by crossing over his hands. With everything in place, verse 15 then introduces Yaakov's blessing to his grandsons by saying, "He blessed Yosef," for, as we have seen, his blessing to them was actually transmitted through Yosef.

UNDERSTANDING YOSEF'S REACTION

We can now understand why Yosef reacted to these events in the way that he did, saying, "Not so, Father, for this is the firstborn," and even trying to physically move Yaakov's right hand to Menasheh. When Yosef saw that Yaakov had crossed his hands, he realized that he had been mistaken in thinking that the blessing was to go to the sons directly from Yaakov. However, he still assumed that Menasheh was meant to receive the right hand. As such, in light of the way he realized the blessing was being transmitted, he thought that he had positioned his sons contrary to Yaakov's wishes! That is why he tried moving Yaakov's hands—not as a protest to what he perceived as Yaakov's mistake, but in response to his own mistake. He was effectively saying, "I am sure you crossed your right hand over to my right side expecting to find Menasheh there, but I mistakenly put him at your right side. Here he is!"

However, Yaakov responds by saying, "Yadati b'ni yadati—I know, my son, I know." Perhaps the double expression refers to both aspects of the situation: "(1) I know that you thought the blessing would come directly from me, and (2) I also know that you think Menasheh should get the right hand, and that is why you placed Ephraim at my left side. However, the blessing was actually to go through you, and Ephraim—whom you placed at your right side—is the one who will be receiving my right hand, for he will achieve greater eminence than his brother."

Stunning!

35 אל תחזיק יד ימין

אמנם יש מקום לומר בדרך אחרת, מה היא הסיבה שיעקב אבינו לא הפך לגמרי את מנשה ואפרים, והוא בהקדם הנאמר בפסוק הקודם: ויפק יוסף את שניהם את אפרים בימינו משמאל ישראל ואת מנשה בשמאלו מימין ישראל ויגש אליו, וצריך ביאור מדוע לא אמר "את אפרים משמאל ישראל ואת מנשה מימין ישראל", ולשם מה הוצרך לומר "בימינו משמאל ישראל וכו' בשמאלו מימין ישראל", וכי מה יצפת לנו כלל באיזה צד של יוסף לקחם.

ונראה מובאר שאף יוסף סבר שיש לתת מעלה וחשיבות לאפרים, ולא שהחשיבו לאפרים בזה שנתנו בימין שלו ובזה העדיפו ממנשה

שהיה בשמאל שלו, שאף ימינו של יוסף בשעת הברכות יש לה חשיבות מיוחדת, אלא שיוסף סבר שכיון שמנשה הבכור יהיה הוא מימין ישראל אפילו שהוא בשמאל של.

ולזה יעקב הניחו לאפרים במקום החשוב שהוא ימין של יוסף, אלא גשה פעולה נוספת לבכר את אפרים על מנשה בזה ששכל את ידיו, שתהא יד ימינו מונחת על ראש אפרים הצעיר, אבל לא החליף את מקומו כדי שלא יפסיד את המעלה שנתן לו יוסף להיות בימינו.

36 אסופת פנהס מערכות רעג

5 עיבורים (3)

כי כניסת ישראל לארצם, מסמנת התחלפות ההנהגה מימין לשמאל. כי דור המדבר, הוא דור דעה מקבלי התורה ומנחילה לדורות. באותו דור עוצב קלסתר הפנים הישראלי ודרך התעוררות בתורה. ולשם כך נטעם הקב"ה בתוך מערכת שמימית עילאית. הארציות על כל גילוייה, היתה מהם והלאה, שהרי חיו בשממת מדבר. והקב"ה עטה אותם בהודם של ענני הכבוד, וישר להם הדרך ופגש להם כל מעקש, ושב וסיפק להם פרנסתם בשופי ללא צד של טורח ויגיעה בדמות המן ובארה של מרים. והלחם גופו שהיו אוכלים היה "לחם מן השמים" (שמות טז, מא); "לחם אבירים" (תהלים עח, כה) - לחם שמלאכי השרת אוכלים אותו" (יומא עה, ב). וכל כולם היו פנויים, להיות למדים תורה מפי שני הרועים ושבעים זקנים. חכמים המשילו מהלך הנהגה זה לדרך גידולו של אפרוח דקיק, שאמו התרגולת, מעטפתו בכנפיה, עורדת לפניו, ומאכילתו מפייה לתוך פיו (עי' ויק' כה, ה). תקופה זו, שדרה איפוא הנהגה טהורה של ימין מקרבת. "שני דברים בימינו של הקב"ה: צדקה ותורה", ושניהם הושפעו על ישראל בשופי בשנות הנהגת המדבר.

משכננו לארץ, הוטלו באחת לטרדת קלחת עשייה ארצית גוברת. מיד הוטל עליהם להתמודד במלחמת ל"א המלכים, להתעמת שבע שנים קשות של 'ירוש'ה' ומ'ירוש'ה', 'לישיבה' - לחיים ארציים של עבודת אדמה. כאן נצטוו ישראל, להשריש ולנטוע את המציאות האלוהית, בתוך עפרוריות החומר. לחשוף את המאמר האלוהי הספון-חפון בגשם. לגלות את אור השכינה, בתוך עכירות עולם החומר. להיות עבדי אלוקים, תוך כדי היותם נטועים בתוככי וטונו של גשם, כאשר עבד הסתר של החומר, עוטה זריחתה של חמה. זוהי הנהגה קשיא של שמאל.

Yaakov's explanation clarifies why he gave the blessing of the first-born to Ephraim, but it does not explain why he crossed his hands. Would it not have been more natural for him to ask Ephraim and Menasheh to switch places? Crossing one's hands requires a great deal more effort, especially for an elderly person in Yaakov's condition. Evidently Yaakov had a reason for delivering his blessing in this awkward position.

HaEimek Davar explains that the positioning of Yaakov's feet was just as significant as that of his hands. Yaakov's hands represent man's relationship to God, while his feet symbolize man's relationship to the world of corporeal reality. Yaakov deliberately placed Menasheh next to his right foot because he wished to offset his diminished spiritual blessing with a greater measure of wealth and prosperity. Ephraim received the spiritual mantle of leadership, but of the two, Menasheh would achieve more in terms of worldly riches.

Both blessings were fulfilled. The fact that Yehoshua, the leader of klal Yisrael after the death of Moshe, was among the descendants of Ephraim symbolized the spiritual superiority of that tribe. The tribe of Menasheh's material superiority manifested itself in their larger population.

ולעת אשר כזו, אי אפשר להפריד בין הדברים. כאן בהכרח יש להקפיד על הצמידות המלאה בין נשיאות של תורה למלכות דרך ארץ. לא מיבעיה בדורו של משה, דור דעה מקבלי התורה, דור של 'ראשית', דור שהונחה בו התשתית הבסיסית, בו גובשו ישראל לעם ה', ואומנו לכהן כ"ממלכת כהנים וגוי קדוש". אלא אף בדורו של יהושע כן.

כי תכליתו של המהלך הנסי המופלא שבמדבר היה, לתצור את הנפש ולחנכה לנטוע את דבר ה' בקיתונו של עולם המעשה שבארץ ישראל. וכל אותה עשירות רוחנית מופלגה שהושפעה על דורו של משה בארבעים שנות השראה אלוקית - לא היו אלא הכנה רבתי לדבר זה, וכמו שהרחבנו דברים על כך בפרשת שלח (עלילת המרגלים). ואילו נתקע לעת כזאת, תריס קל

כלשהו, בין נשיאות של תורה להנהגת דרך ארץ, היו ישראל עלולים לקטם ולהחטיא את היעד האלוהי הזה.

ועל כן הנהגתם של משה ויהושע כאחד, בהכרח היתה חייבת להיות הנהגה הכוללת ומאחדת את שני ההיבטים כהדרי. שאלמלא תורה שנחל יהושע מפי משה, לא היה בכוח לירש ולהנחיל את הארץ. שאילו חל ביתוק של כלום במורשת התורה של באי הארץ, לא היו זכאים ולא מסוגלים לבצע פקידתם לעת ירושה ושיבה. כי ללא תורה, אין לנחלת הארץ קיום. אלא שאצל משה באת יותר לידי ביטוי הנהגה של 'ימין', וה'שמאל' התערותה ונמזגה לתוכה. והיפוכו של דבר ביהושע, עיקר הנהגתו שלו היה הנהגה של מלכות המכוונת ב'שמאל', אבל הוא מזג לתוכה בהתמדה ובריבו, את מידת ימין. שאלמלא כח התורה הרב שהערה, לא היתה מלכותו מסוגלת להוריש ולנחול ארץ חמדה.

41

המסר של ספר קהלת הפותח באפס אפסים, "הבל הבלים הכל הבל" (קהלת א, ב) אבל סיום ספר קהלת הוא "סוף דבר הכל נשמע, את הא-להים ירא ואת מצוותיו שמור כי זה כל האדם" (קהלת יב, יג). כשיש "את הא-להים ירא" שמע ישראל ה' א-להינו ה' אחד, אז גם האפסים של "ההבל הבלים" מתקבלים לרצון.³²

וזאת הברכה אשר מנחיל ישראל לעם ישראל, היא הברכה האידאית שתוארה לעיל. ברכה רוחנית וברכה גשמית, כאשר הקדמת הברכה הרוחנית לגשמית מבטיחה שגם העולם הגשמי החומרי ישמש כלי לדעת את ה'. "בכך דרכיך דעהו" (משלי ג, ו).

42

תורה "שימך אלוקים כאפרים וכמנשה" חסד שלו

שאף על פי שאפרים מתבדך בימין - לא נתקנא בו מנשה - אלא נותרנו שניהם שלמים באהבתם זה לזה.

וזו הברכה המעולה שמבדך כל אב את בנו - יהי רצון שתחיו באחדות שלמה!

והנה, בתרגום תרגום את המילה "שיכל" - "אחכמינו", לשון חכמה, וכן פירש רש"י, כלומר - יעקב עשה בחכמה ששיכל את ידיו. ויש להבין מה היא החכמה בהחלפת הידים?

מבאר החזקוני, שהיו כאן שתי חכמות: האחת, שהרי היה יעקב יכול לשים את מנשה בשמאלו, ולא לשכל את ידיו, ובכל אופן לא עשה כן כדי שלא לפגוע במנשה, וחלילה לא ליצור קנאה ברורה ביניהם, לכך רק הפך את ידיו.

אבל הוסיף עוד חכמה שניה! יעקב הניח את יד ימינו על ראש אפרים, ואחך כן הניח את יד שמאל על ראש מנשה, ונמצא שידו השמאלית של יעקב היתה מונחת על ידו הימנית - שמאל מעל ימין.

ואם כן מנשה, שעליו הניח את ידו השמאלית, זכה להתברך מהיד העליונה. הרי לנו כאן חכמה גדולה למעט את הפגיעה בנ.

43 אורי

לשנות את הנחת ידיו והניח תחילה את ימינו על ראש אפרים ורק אחר כך את יד שמאלו על ראש מנשה כך שידו השמאלית תוכל לרדת ולעלות באין מפריע כדי להוכיח שהשפע הרוחני של מנשה אינו קשור באפרים, וכדברי המלבי"ם: "להורות שמנשה הוא הבכור ואינו מושך שפע ברכתו על ידי אפרים רק מצננו בפני עצמו, ועל כן בא השמאל למעלה מן הימין".

39 ספר הפסוקים - 5 יס"ט (ב)

הנהגה היד משמשת את הראש והדעת, והרגל משמשת הליכות הגוף לפי דבור... משום הכי רצה יעקב אשר מנשה יעמד לרגלו הימנית, ושיכל את ידו הימנית אפרים אך לידו הימנית, וזה שפירש הכתוב בטעם = מדוע לא הוחלף המקומות? כי מנשה הבכור = לעניינים הגשמיים, ועל כן נדרש להיות ליד רגל ימין החשובה של יעקב.³²

לפי דברי הנצי"ב, שאפרים מסמל ברכה רוחנית ומנשה ברכה גשמית, נבי תת הברכה הנצחית שמוריש ישראל האיש, לישראל העם ולכל אחד מפרטי דוריו דורות: "בך יברך ישראל לאמר ישימך א-להים כאפרים וכמנשה". את קדמת אפרים למנשה וגם את הדגשת התורה "וישם את אפרים לפני מנשה" והיא לכאורה ברורה מאליה, יש להסביר כך: בל נטעה לחשוב שברכה יהודית ולכל רב דברים רוחניים בחינת אפרים. ברכה יהודית מקורית חייבת לכלול גם ת עולמו הגשמי של מנשה, גוף בריא וחזק, אמצעי מחיה, כסף ומזון ושאר ניגני עולם הזה גם הם חלק מברכת האבות. רק תנאי אחד צריך: שתקדם להם

ברכה הרוחנית, אם מתחילים בברכת אפרים, ברכת שמים לחיים רוחניים לאי משמעות דתית קדושה, אפשר להמשיך בברכות מנשה הגשמיות.

כך הסביר הגאון מוילנה את השבח שמציינת התורה את היופי של רחל: ונה שלמה אמר בסוף משלי 'שקר החן והבל היופי אשה יראת ה' היא תתהלל' אמר מצינו גבי האמהות אשר נשתבחו בחן וביופי³⁰, וגם רבקה כתיב ונערה טובת מראה מאד, וצ"ל דהפירוש בפסוק כך הוא: שקר החן והבל היופי ינו כשהוא בלתי יראת ה', הם כנוס זהב באף חזיר. אבל אשה יראת ה' היא תתהלל, דגם בחן וביופי תתהלל. ועל דרך זה יש לפרש גם כן הפסוק 'אל יתהלל' גם בחכמתו, ואל יתהלל הגבור בגבורתו, אל יתהלל עשיר בעושרו כי אם את יתהלל המתהלל השכל וידע אותי" (ירמיהו ט, כב-כג) ... שאין להתהלל וכמה ובגבורה ובעשירות לבד, אלא בזאת יתהלל כשישכיל וידע אותי ויינו שידע איך להתנהג-בהעשירות ובהגבורה ובחכמה שהכל כוונתו לשם ימים" (קול אליהו, ויצא, אות ל).³¹

על דרך המשל הסבירו את הרעיון הזה כך: שורת אפסים גם אם תתארך עד עדיין ערכה יהיה אפס, ותו לא; אולם אם נוסף את הספרה אחת (1) בראש תורה - יהפוך כל אפס למספר חשוב מאד, המכפיל את ערך הסכום הקודם פי תורה! התנאי היחיד הוא שהספרה תופיע לפני האפסים, כי כל אפס שבא גי הספרה אחת לא נחשב כלל, והוא נשאר אפס מאופס מחוץ למספר זה